

התודעה המפוצלת וההגנה על הדמוקרטיה הקולוניאלית

אריז' סבאע' ח'ורי*

תקציר. המשבר המתחולל לאחרונה בישראל סביב המהפכה המשטרית הוא רגע פוליטי חשוב להערכת המבנים המושרשים של העליונות הקולוניאלית. ההפגנות למען הדמוקרטיה היהודית הן המוביליזציה הגדולה ביותר בהיסטוריה של מדינת ישראל במאבק על אופי המשטר, מוביליזציה שנועדה להשיב על כנה מערכת של ממשליות שעיימה הסכימו מרבית המפגינים זה זמן רב – כזאת המושתתת על הדרת הפלסטינים ושליטה פוליטית וחברתית עליהם. רגע פוליטי זה מביא לידי ביטוי את הדרכים שבהן מדינת ההתיישבות הקולוניאלית מיסדה מאז ראשיתה היררכיה חברתית ופוליטית שנושנה על תודעה מפוצלת (bifurcated consciousness) בקרב אזרחיה היהודים. המאמר מבוסס על מחקר איכותני מתמשך הכולל ניתוח שיח שיטתי של שיחים פוליטיים, ידיעות מהתקשורת הישראלית ופרשנויות בנוגע למחאה. עוד נעשה שימוש בראיונות עומק עם פעילים ות פוליטיים פלסטינים ופעילים בארגוני חברה אזרחית פלסטיניים, וכן בתצפיות אתנוגרפיות על המחאה. ניתוח יחסי (relational analysis) שקשוב לאופי הדיאלקטי של השינוי הפוליטי בהקשר הקולוניאלי ההתיישבותי חושף את אופי האינטראקציות בין המתיישבים היהודים לילידי המקום הפלסטינים, ואת הדרך שבה הן מכוננות את השדה הפוליטי בישראל.

במצב היסטורי שבו כל הצהרה פוליטית, כל דיון וכל עצומה העמידו מדי רגע את המציאות כולה בסכנה, הכרחי היה להתייבב בלב האירועים כדי לגבש דעה, מסוכנת ככל שיכלה להיות, ואכן הייתה. (Bourdieu & Wacquant, 1992, p. 33)

בשלב מוקדם יותר, כשההפגנות ההמוניות רק החלו להתגבש ברחבי ישראל, ניגש בְּנִי, אזרח פלסטיני בישראל, אל מקלט הטלוויזיה המושתק, צפה בים האנשים שנאספו ברחובות תל אביב, ושאל אותי בתמימות אופיינית לבן־עשרה: "אימא, הם מוחים סוף סוף נגד הכיבוש?". על אף משקלו של "הרגע הפוליטי" (Mamdani, 2020), פניתי אליו בעצב והסברתי שלא כך הוא. "לא, יקירי. עדיין לא, למרבה הצער".

מבחינת הפלסטינים בישראל, הצפייה במחאה בצומת היסטורי כזה פירושה לראות את הסתירות הפנימיות במדינה קולוניאלית מתיישבת מתפוררת. פירושה שמחאה פוליטית וסרבנות אזרחית הן לגיטימיות כל עוד מטרתן לשמר את מה שהיה עד עתה סטטוס קוו, שפגע באחדים אך לא באחרים. פירושה גם להתבונן בהתגייסות ההמונים הגדולה ביותר

* ד"ר אריז' סבאע' ח'ורי, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים

ציילום: שרון קספר

ציילום: אריז' סבאע'ח'ורי

אי פעם, המתמקדת בעצם אופיו של המשטר במדינת ישראל. פירושה לחזות בשינוי עמוק בהתארגנות באקדמיה ובטענות לאובייקטיביות; למען האמת, ביכולתה ומחובתה של האוניברסיטה לנקוט עמדה, חבריה צריכים לתת עדיפות לפעולה פוליטית, ותפקידו הלגיטימי של האקדמאי הוא להיות האינטלקטואלית או הסוציולוגית הציבורי המצילה את הספרה האזרחית מתהום. פירושה להבחין בציפיות חברתיות חדשות להשתתפות אזרחית ניכרת. פירושה לצפות בהתגייסות הגדולה המתגבשת אצל רבים ששמרו עד כה על שתיקה, ועדיין לתמוה – לאיזו מטרה?

ההרהורים האלה מתייחסים לשני עניינים, כל אחד בתורו: מה מעורר פעילות קולקטיבית, ובמיוחד את המחאות ההמוניות האחרונות של 2023, ומדוע בוחרים מרבית הפלסטינים לא להשתתף במחאות אף שהם מכירים (כפי שמראים סקרים שיוזכרו להלן) בכך שהפרפורמות יזיקו להם באופן בלתי מידתי. באמצעות ניתוח יחסי (relational analysis) המאמר בוחן את העימות המתמשך בין הקבוצה הקולוניאלית המתיישבת ובין הקבוצה הילידית בפלסטין ההיסטורית.

במאמר נבחנים תחילה היבטים של אידיאולוגיה והתגייסות בחברה הישראלית היהודית, ומוצבים מול אוכלוסיית הסֶפֶר (frontier) הפלסטינית בשני צידי הקו הירוק. היבט זה נזנח לרוב בדיונים על ה"דמוקרטיה" הישראלית בתחומי הקו הירוק, שבהם הקולוניאליזם המתמשך אינה נכרכת בדיון על אופי המשטר בישראל. למעשה, כיום המתנחלים הימנים של 1967, באופן תקדימי בהיסטוריה של הציונות ומדינת ישראל, שולטים בממשלה מבפנים וקובעים את קווי המתאר של מדינת ישראל, את אופי הפרויקט הציוני ואת האופן שבו הם נשורים יחד. בהמשך מנסה המאמר לקשור בין האופנים שבהם ההתנגדות הפלסטינית הילידית בתחומי הקו הירוק ובשטחים הכבושים ב-1967 מעצבת את קו המתאר של המשטר הקולוניאלי התיישבותי של ישראל ואת ההתגייסות למחאה. דגש מיוחד מושם על אופי המדינה הקולוניאלית המתיישבת ועל תהליך הקולוניאליזם של פלסטין ההיסטורית.

המאמר מתבסס על מחקר איכותני מתמשך שכלל ניתוח שיח שיטתי של נאומים פוליטיים, של ידיעות חדשותיות ופרשנויות בתקשורת הישראלית, ושל 30 ראיונות עומק עם פעילים פוליטיים וחברתיים פלסטינים; וכן תצפית אתנוגרפית משתתפת במחאות נגד הרפורמות בשנת 2023. לבסוף, המאמר מתבסס גם על ממצאי מחקר אמפירי שערכתי על שתי תקופות אחרות – חמשת מחזורי הבחירות האחרונים (ינואר-מרץ 2015; מאי-יולי 2017; פברואר-אפריל 2019; ינואר-מרץ 2021; ספטמבר-נובמבר 2022), והפולמוס על חוק היסוד: ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי מ-2018 (מאי 2017-יולי 2018).

פוליטיקה של עימות פוליטי

אבחן תחילה את עלייתה של תנועת המחאה הישראלית. הסוציולוגיה העוסקת בפוליטיקה של עימות פוליטי (contentious politics) מפנה את תשומת ליבנו אל המנגנונים הייחודיים ביסודן של תנועות ומחאות חברתיות – מנגנונים סביבתיים, קוגניטיביים וזיקתיים הקובעים אם ההתגייסות אליהן תהיה מוצלחת או לא (McAdam et al., 2001). במקרה הנוכחי, זיהויו של איום פוליטי הצליח בבירור להניע להשתתפות (Alimi, 2007; Goldstone & Tilly, 2001). השאלה הסוציולוגית שעולה כאן נוגעת לטיבם של איומים והזדמנויות פוליטיים המניעים להתגייסות ולספ ש מעבר לו מתרחשת השתתפות קולקטיבית (Granovetter, 1978), במיוחד בהקשר קולוניאלי התיישבותי לאומי. לדוגמה, כשפורסמו דוחות ארגוני זכויות האדם בצלם (B'Tselem, 2021), אמנסטי (Amnesty International, 2022), Human Rights Watch (2021), יש דין (Yesh Din, 2020) ואחרים, שקבעו כי מדינת ישראל פועלת בדרכים שתואמות את ההגדרה הבינלאומית החוקית לאפרטהייד, מדוע המנגנון המנכס הזדמנויות פוליטיות לא הביא למחאה בקרב הישראלים נגד משטר אפרטהייד? אותה שאלה עולה לגבי האדישות היחסית שאפפה את חקיקת חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי בשנת 2018, שהתנגדות אליו הייתה מעטה מאוד למרות קיצוניותו¹, אף שהוא מפלה במפורש נגד אזרחים פלסטינים (Adalah, 2017), למרות הסתות קודמות מצד מחוקקים שהזהירו מפני "נכבה שנייה" (Rapoport & Fakhoury, 2022) ולמרות ההתגייסות הפלסטינית העיקשת, ובכלל זה הפגנות יום האדמה, למשל, והפעילות הפוליטית שניסתה לשים קץ לבעיה הקשה של אלימות ופשיעה בתוך החברה הפלסטינית בישראל.

על פי התפיסה הקונסטרוקטיביסטית, לא האירועים הם המעוררים פעילות חברתית אלא המשמעויות החברתיות המיוחסות להם (Gould, 2005). אם כן, מה עורר את התייחסות של החברה היהודית הישראלית במקרה המחאה נגד הרפורמה המשפטית, אך לא במקרים האחרים? אנשי ונשות המחאה רואים בהפרדת הרשויות את פסגת מאפייניה של דמוקרטיה מתפקדת. טייסי המילואים, למשל, הצהירו כי יסרבו להיענות לקריאה לשרת משום שלטענתם הם אינם רוצים לשרת משטר רודני שאין בו הפרדת רשויות (Harel, 2023), אך בעצם שירתו קודם לכן במשטר שהוגדר כאפרטהייד. לכן, השאלה

1 למשל, בישיבת ועדת הכנסת בשנת 2017 על הצעת חוק היסוד סילק יו"ר הוועדה אמיר אוחנה את חבר הכנסת הערבי אחמד טיבי מהישיבה משום שכינה את החוק גזעני (פרידסון, 2017). על טבעו המפלה של חוק היסוד ראו (Adalah, 2020).

שעולה כאן היא כיצד ייתכן שהסטטוס קוו הקודם – שכלל קולוניזציה, כיבוש, מצור, דיכוי, נישול ואלימות יומיומית מזעזעת – לא נתפס כאנטי-דמוקרטי?² ראוי לשאול מה טבעו של המשבר. עבור רוב המפגינים מתמצה המשבר בכך שהימין, הפונדמנטליסטי בחלקו, מחלק מחדש (או תופס בכוח) את סמכויות הענף המשפטי. ה"הפיכה" של הקואליציה השלטת תעצים את שלטונו הרודני של ראש הממשלה בנימין נתניהו, שהוגש נגדו כתב אישום פלילי, ושמעשיו והפרקטיקות של הקואליציה שלו מזכירים את אלה של אליטות לאומניות רודניות בהונגריה, הודו, טורקיה וארצות הברית – קבוצה של שליטים פופוליסטים דתיים, פטריארכלים, הומופובים ומסיתים לאלימות, שכל חפצם הוא לשנות את מרקם החיים הדמוקרטיים הפוליטיים והחברתיים בישראל. הדבר מאיים גם על הפריביליגיות הפוליטיות והכלכליות רבות השנים של מעמד חילוני (אשכנזי ברובו) של יהודים ישראלים, שכוחם נתון בסכנה.

נקודת המבט ההגמונית של המוחים מסתירה מאחוריה משבר בסיסי ארוך שנים: אף שהכוח הפוליטי היה נתון בתקופות שונות בידי קבוצות פוליטיות שונות מהשמאל ומהימין הישראלי, המנגנון המדינתי מכון לשמר את עליונותה של הקבוצה האתנית היהודית על פני אחרות, ובעיקר על פני האוכלוסייה הילידית הפלסטינית. הרוב המכריע של המוחים אינו קושר בין עליית הכוח הרודני והשחיתות ובין ההיסטוריה הקולוניאלית של ההתיישבות הציונית, התמסדות המשטר של שליטה חברתית, והאפרטוס ההיררכי הקובע למי תהיה גישה למשאבים ולכוח, ובעצם לחיים הטובים. אך אין מדובר כאן בכישלון תודעתי בלבד. רבים מהמפגינים נתנו לגיטימציה להקמתה של מערכת שלטון אלימה המשמרת ריבוד אלים בין הים לירדן, תמכו בה ואף לקחו בה חלק. פעילים שנמצאים בחזית המחאה מתנגדים לכאורה להעברת הכוח הפוליטי לידיהם של מתנחלים ימנים דורסניים יותר, שמבטאים בישירות את דרישותיהם הטריטוריאליות ואת שאיפתם לעליונות, אך בה בעת הם מקוננים על אובדנה של דמוקרטיה קולוניאלית – כזאת שמבוססת על עליונות אתנו-גזעית ועל אלימות בירוקרטית.

חנה ארנדט (Arendt, 1973) ציינה שהפער בין אזרחי אירופה לנתיניהם הקולוניאליים השחית את הדמוקרטיה הליברלית באירופה. כשכרכה יחד את הטוטליטריות ואת האימפריאליזם, היא הזהירה למעשה שדרכי הפעולה שבהן השתמשו מעבר לים חזרו לרדוף את המטרופולין. העתקת הדינמיקה הזאת לישראל גורמת להאדרת כוחו של הימין המתנחלי הקולוניאלי ולשחיקת הזכויות האזרחיות בישראל. דרכי פעולה בלתי דמוקרטיות חוזרות ופונות פנימה (אף שהיו תקפות בתוך ישראל מאז ומתמיד והופעלו נגד הפלסטינים בישראל). אפשר לראות את האירועים האחרונים בפוליטיקה הישראלית כשיאם של תהליכים ארוכים הרבה יותר, בלי להיתפס לטלאולוגיה או פונקציונליזם מוגזמים ובלי לטעון כי ההתפתחויות הפוליטיות האחרונות היו בלתי נמנעות. תחת זאת, כדי להבין כיצד קולוניאליזם מבנה ממשליות יש להכיר בתלות בנורמות המוסדיות ובמבנים שהוקמו לשם שימורו של כוח (יהודי) מסוג אחד אגב דיכויין של צורות כוח אחרות. פרשנים רבים ומפגינים רבים משווים את עלייתו של נתניהו ואת האג'נדה של הקואליציה שלו לאוטוריטריות

2 למשל במאי 2023, במהלך המחאות, פתח הצבא הישראלי שוב בתקיפות אוויריות על עזה הנתונה במצור.

באירופה (Geva, 2023). אבל יש ביניהם הבדל בולט אחד: יקשה עלינו להבין את התבססות הפופוליזם הימני בישראל³ אם לא נבין כיצד התפשטו הכוחות החברתיים של השליטה, שהופעלו באמצעות ניהול אוכלוסין קולוניאלי מול התנגדות פלסטינית מתמשכת. אין פירוש הדבר שהמצב הנוכחי הוא המשכם המוחלט של תהליכים קודמים. החברה והפוליטיקה בישראל עברו תהליכי טרנספורמציה שבאו לידי ביטוי בבירור בחוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי ב־2018, אך גובשו הרבה קודם, במיוחד בתקופת הממשל הצבאי (1948-1966). הרכב הקואליציה השלטת השתנה והוא כולל כעת מתנחלים מהספֶר השני (השטחים הפלסטיניים שנכבשו ב־1967), ואלה נושאים כעת בכמה מהמשרות הבכירות ביותר. מעורבותם של מתנחלי 1967 איננה חדשה, אך אין תקדים לגישה שיש להם כיום למשרות השרים שבהן הם מחזיקים ולמערך השלטוני בכלל. המונופול של המדינה על האלימות הלגיטימית, שבעבר היה פחות חד־משמעי לאור התנגשויות שאירעו עם מתנחלים (סבאע'ח'ורי, 2021), הפך מלוכד יותר (למרות המתחים התדירים ורמזים על עזיבה מפי שרים שלא באו על סיפוקם). המתנחלים שחלקם נטל את החוק לידי בעבר (למשל שמחה רוטמן, בצלאל סמוטריץ', איתמר בן גביר, עמיחי אליהו ודוד אמסלם; ראו Rubin, 2023; Haaretz, 2023) הם כיום המחוקקים השולטים והסמכות המבצעת והם מחזיקים בכוח לשלוט במשטרה, במנגנונים המנהליים האוכפים כיבוש על מיליוני פלסטינים, וברשויות השולטות בפעילות ההתנחלות. כוחם התמסד עוד יותר ותנועתם התחזקה. הם מייצגים תהליך עמוק יותר: הפרונטיריזציה (frontierization) של הפוליטיקה הישראלית וביסוס הקולוניזציה כהיגיון המדינתי. הם גם שופכים אור על המחלוקות בקרב החברה הקולוניאלית המתיישבת. כשהמדינה הוקמה ומפלגת העבודה החלה לבסס אותה על המגמה החילונית הסוציאליסטית של הציונות הפוליטית, דוד בן גוריון לא הצליח לנסח חוקה בשל הקרעים האידיאולוגיים. שיאם של השסעים הפנימיים ארוכי השנים מתגלה עכשיו: הימין הדתי הריאקציוני, השולט במנגנון המדינה עקב התמרונים שמבצע אדם חזק אחד כדי לשמור על כוחו, מערער עתה על אותו ארגון ועל ההבטחות למדינת התיישבות ליברלית ו"חילונית". מאבק הכוחות הזה על "זהות המדינה, תפקיד הדת במדינה"⁴, הוא רגע מכריע בהיסטוריה של התנועה הציונית ושל מדינת ישראל, והחברה הפלסטינית הילידית ממשיכה להתנגד ולא הוכרעה.

גישה יחסית (ראו Sabbagh-Khoury, 2023; Lockman, 1996) מאפשרת לנו להבין כיצד עליית הפופוליזם של הימין הקיצוני בישראל קשורה לשינויים הדרגתיים בהרכב החברה הישראלית, ולהשפעתם ולייצוגם הגובר של הפלסטינים בחברה ובחיים הפוליטיים. למשל, אפשר להבין את חוק הלאום כמענה לנוכחותם הגדלה של פלסטינים במערכת הפוליטית הישראלית ובמרחב הציבורי הישראלי. הממשלה דאז הגתה את הצורך בחוק מתוך חשש משוער מפני מסלול הדמוקרטיזציה של המדינה שמציעים בעצם הפלסטינים אזרחי ישראל, וטענה שהצהרה אתנו־לאומנית שכזאת היא הכרחית כדי להגן על המדינה מפני "חטיפה" בידי אוכלוסיית המיעוט שלה. קחו למשל את דבריו של יריב לוי:

3 נושא זה כבר נחקר לעומק, אך בלי שנקשר לקולוניאליזם. ראו Ben Porat & Filc, 2022.

4 ריאיון עם סאמי אבו שחאדה, 22.3.2023.

בשנים האחרונות המדינה הזאת הפכה למדינת כל אזרחיה, כל מסתנניה, כל מה שקשור לחיים יהודיים הפך לאיזשהו עניין של חוסר שוויון, של אפליה פסולה וכדומה. את הדבר הזה החוק הזה בא לתקן בשורה של הוראות, ואני חושב שבמובן הזה הוא מחזיר את המדינה למקום שבו היא הייתה. זה בהחלט מהלך חשוב שמאזן בחזרה את השינויים מרחיקי הלכת שהיו בפסיקות בתי המשפט, שלצד הרב הלכו והתרחקו מעקרונות יסוד שהיו בסיס להקמת המדינה ובסיס לצינונות. (אזולאי, 2018)

נקודת השיא בהתחזקותם של הפלסטינים ובנוכחותם בפוליטיקה הישראלית הייתה בכנסת ה-23. הרשימה המשותפת הייתה השלישית בגודלה בכנסת וכללה חברי כנסת פלסטינים רבים מתמיד (14, ועוד יהודי ישראלי אחד). בכנסת ה-24 הצטרפה לראשונה לקואליציה רשימה ערבית, הרשימה הערבית המאוחדת (רע"ם). בתמיכת בוחריה. לטענתי, התחזקות מעמד הביניים הפלסטיני בישראל לצד הכוח הפוליטי הפלסטיני שהלך והתעצם והתחזקות ייצוגם ונראותם של הפלסטינים בפוליטיקה הישראלית הגבירו מגמות אנטי-פלסטיניות פופוליסטיות בקרב החלקים החלשים יותר של החברה היהודית, לרבות אלה שנגעו מהמדיניות הניאו-ליברלית של העשורים הקודמים ועלולים לחוש מאוימים ממגמת התחזקותם של האזרחים הפלסטינים. למעשה, רבים מקבוצה זו הוסללו בעבר אל הפריפריה הישראלית ואל ההתנחלויות של 1967 (גוטוויין, 2016; מגור, 2015). חברי אליטות פוליטיות כמו סמוטריץ' וכן גביר רואים עצמם כמנהיגי השכבות היהודיות המוחלשות, החוששות מפני כוחם הפוליטי של הפלסטינים וחפצות בהשבת המשילות⁵ כדי להראות "מי בעל הבית". הדבר התחזק עוד יותר בעקבות אירועי מאי של 2021 או "הבת אל כראמה" (هبة الكرامة; Unity or Dignity Intifada), שבמהלכם נוכחו הישראלים כי האזרחים הפלסטינים לא ויתרו על שאיפותיהם לשחרור לאומי. כפי שהעיר הפעיל הפוליטי הפלסטיני אמיר מח'ול:

המשמר הלאומי הוא מיזם ממשלתי. הוא תוצר של מחקר שערך הממסד הביטחוני לאחר מחאות מאי. הוא אושר על ידי הממשלה הקודמת ולא זו הנוכחית. הוא התרחש בתקופה שבה בר-לב היה השר לביטחון פנים, ובעידן בנט ולפיך [...]. במקור דובר על מיליטריזציה של הפוליטיקה כלפי הערבים בישראל. בן גביר דרש שהמשמר הלאומי יכלל בהסכם הקואליציוני. אבל בן גביר ניסה לבנות את כוחו הפוליטי ולקבץ סביבו את ערי החוף שבהן היה לו מספר קולות גבוה מאוד ואת הנגב באמצעות ניצול מחאות מאי, ואמר שהוא יחזיר את המשילות והסדר, ידא מפגינים ערבים וימנע חזית פלסטינית פנימית. הסיסמאות שלו היו ברורות.⁶

ראוי לציין שאותם שחקנים פוליטיים שפעלו "להחזיר את ישראל לדרך הנכונה", כדבריו של יריב לוי (Harkov, 2018), באמצעות חוק הלאום הם גם אלה השואפים לרפורמות משפטיות. אי-אפשר לנתק בין הדברים, ויש לפרש אותם כחלק ממטרה אחת: ביסוס

5 חבר הכנסת בן גביר מדבר דרך שגרה על "השבת המשילות" במקומות כמו הנגב. ראו Sharon, 2023; וראו גם Smotrich, n.d.

6 ריאיון עם אמיר מח'ול, 13.5.2023.

העליונות היהודית. למעשה, הדבר המבדיל בין הפוליטיקה הישראלית לזו של מדינות לאום אחרות הוא שהמערכת הפוליטית בישראל – דהיינו מוסדות המדינה ככלל – מתמקדת בשימור עליונות המתיישבים היהודים והמיליטריזציה של החברה (צבא העם), המכוונת לנישול קולוניאלי של הפלסטינים. רוב ההבדלים האחרים בין המפלגות הפוליטיות הציוניות, המתבטאים באינטרסים הנוגעים לתרבות, לדת ולכלכלה, משניים לעומת המטרה להגן על הלגיטימיות של הסטלריזם (settlerism) כמבנה. כאן מתגלה הפרדוקס המונח ביסוד האירועים הנוכחיים וביסוד קיומה של חברת ההתיישבות הקולוניאלית: המפגינים (או השמאל הציוני הוותיק) שואפים להגנות חברתיות ואזרחיות ליברליות שיכולות להתקיים בעיניהם, באופן לגיטימי וללא בעיה, בעת ובעונה אחת לצד אפרטהייד ואלימות קולוניאלית. בעת התצפית האתנוגרפית שערכתי במחאה בירושלים (מרץ-אפריל 2023) הבחנתי במה שאני מכנה *תודעה מפוצלת* – תביעות לזכויות שההגיון הפנימי שלהן הוא חסימה, occlusion, מעין מסך ערפל שדרכו תופסים ישראלים יהודים רבים את מצבם הפוליטי המאפשר להם להתעלם מהקֶשֶׁר שבין השליטה החברתית הקולוניאלית ההתיישבותית ובין ממשל אוטוריטרי. מבחינה סוציולוגית, אין זה חריג שבהתארגנות החברתית של קבוצות יועלו דרישות לטובתן של קבוצות השתייכות; אך כשהדבר נעשה במסווה של הצהרות אוניברסליות (למשל הגנה על הדמוקרטיה), ומלווה בחיזוק הזכות לשליטה ולעליונות, נוצרים מעין פיצול או התכחשות שלפיהם בני אדם מסוימים (הפלסטינים) נשארים מחוץ לקהילת הזכויות פוליטיות. אין כוונתי לנקוט כאן עמדה נורמטיבית, אלא לזהות בביקורתיות תבניות של פעולה חברתית ותודעה בקרב חברה המושתתת על מציאויות מקבילות (ובלתי שוות).

התודעה המפוצלת היא מנת חלקן של קבוצות מפגינים "פרוגרסיביות" ובהן הפמיניסטיות הישראליות. ראו למשל את דבריה של נאילה עוואד, מנהלת עמותת נשים נגד אלימות ופעילה פוליטית:

נשאלת השאלה האם אני חלק מהמחאה. הדבר ברור לי כפלסטינית וכפמיניסטית: לא, מובן שאני לא רואה את עצמי חלק מכל זה. משום שלמעשה, כל מה שמעניין אותם הוא לשמר את הדמוקרטיה הלבנה, כאילו מערכת המשפט תכווץ את המרחב הדמוקרטי של המדינה, בלי להתייחס לישראל כאל מדינת כיבוש ובלי להתייחס לפשעי הכיבוש ולסוגיית המצור על עזה. ולפיד היה חלק מכל העניין. לפיד נטל חלק בהעברת החוקים הגזעניים ביותר, ובתקופה שלו נהרסו בתים ביישובים שלנו. מי שרוצים להגן על הדמוקרטיה הזאת, לא ראו מה הם עשו אז ומה עשו עוד קודם. הם לא מסוגלים לקֶשֶׁר בין הדברים. זה גם הוויכוח שלי עם הפמיניסטיות, או אלה שקוראות לעצמן פמיניסטיות בתנועה הפמיניסטית היהודית, שכל מה שמעניין אותן הוא היעדר נשים בממשלה הזאת. למה אני זקוקה לנשים בממשלה הזאת? ממשלה פשיסטית ששייכת לבן גביר. למה אני צריכה נשים שרות כחלק מהקואליציה? אילו הייתה להן מודעות פמיניסטית, הן היו יוצאות נגד המיליטריזציה ונגד הכללת נשים במקום כזה. זה פמיניזם. פמיניזם פירושו לומר "אני לא רוצה נשים בצבא". זה עולם של פשיזם שאני לא רוצה להכיר בו. אנחנו רוצות לדבר על האלימות והנשק, משום שאנחנו נגד חימוש בנשק. כי

הבעיה שלנו, אני לא יכולה לדבר על הפשיעה בקהילה שלי בלי לקשר אותה עם העובדה שהיא נתונה תחת כיבוש. זה מה שתורם לפשיעה.⁷

עוואד מתארת כאן בתמציתיות את מה שאני מכנה תודעה מפוצלת. היא מוסיפה: "אלה אנשים שלא רוצים מאבקים מצטלבים (intersectional struggles), ואי־אפשר לשאוף לדמוקרטיה לבנה בתחום המשפט בלי לראות את כל סוגי ההפרות שהמדינה הנפשעת הזאת מבצעת".⁸ בקרב משפחת האומות הצליחה ישראל לטעון עד כה שהיא זכאית להיקרא דמוקרטיה למרות אופיה הקולוניאלי התיישבותי, הטיהורים האתניים שהיא מבצעת, הממשל הצבאי ופרקטיקות הקולוניזציה והשליטה. אך אם הימין הדתי יצליח במשימתו, שאיפתו לאפרטהייד מלא, גלוי ודורסני תחסל את המוניטין הבינלאומי של ישראל כדמוקרטיה ותהא עלולה לגרום תביעות על פשעי מלחמה נגד המדינה וחייליה.⁹ הסדקים באופן שבו נתפסת ישראל בעולם התרחבו לאחרונה, במיוחד עקב התעצמות הימין הקיצוני (AP, 2023). עם זאת, מה שמעמיד לאחרונה את ישראל בסכנת הוקעה אינו משטר האפרטהייד או הקולוניזציה אלא פירוק מוסדותיה הליברליים לכאורה. גם כאן יש מעין פרקטיקה מפוצלת: הטיהור האתני של הפלסטינים והקולוניזציה מורחקים אל העבר הקדם־היסטורי ואינם נחשבים תהליכים מתמשכים שמכוננים את המדינה.

הפלסטינים הנוכחים־הנעדרים

מכיוון שהמחאה סובבת סביב אופי המשטר במדינת ישראל, מן הראוי לבדוק מהי תגובת הפלסטינים בישראל למחאה והאם הם משפיעים על התהליכים הפוליטיים המתרחשים בישראל. הרגע הפוליטי הנוכחי הציב בפני האזרחים הפלסטינים את הדילמה אם להשתתף במחאה או לא (גאנס, 2023; Salai, 2023). הרבה נאמר על אי־השתתפותם. אבל אף שהמציאות הפוליטית העכשווית, ככל צומת מכריע, עשויה להכיל זרעים של שינוי מהפכני, ואף שאני טוענת כי לאזרחים הפלסטינים יש תפקיד מרכזי בהקמתה של תנועה חברתית המונית לדה־קולוניזציה בפלסטין ההיסטורית, אני סבורה שהציפייה שהפלסטינים ישתתפו במחאות ה"דמוקרטיה" – כלומר, יגנו על הדמוקרטיה היהודית – אינה עולה בקנה אחד עם טבעה של תנועה כזאת. אין ספק שהרפורמות המשפטיות המוצעות יפגעו באופן בלתי פרופורציונלי בפלסטינים בישראל ובשטחים הכבושים ויחשפו אותם עוד יותר לגחמות המדינה הקולוניאלית, באמצעות ביסוס העליונות היהודית והחלשת ההגנה המינימלית ממילא שיש להם. אולם יש כמה סיבות לאי־השתתפותם, שהיא בעצמה אסטרטגיה פוליטית של חברה שבאופן יחסי היא אקטיבית פוליטית.

7 ריאיון עם נאילה עוואד, 30.3.2023.

8 חשוב לציין כאן שההפיכה השלטונית היא גם הפיכת נגד מגדרית (ראו מאמרה של מיכל פרנקל בגילין זה) ומייצגת פגיעה בזכויות חברתיות ופוליטיות. לגורמים אלו יש חשיבות עצומה הן להבנת ההפיכה עצמה הן להבנת המחאה שבאה בעקבותיה.

9 כך למשל נשמעו אזהרות שהשינויים שהימין חפץ לעשות בממשל יחשפו את ישראל, את מנהיגותה הפוליטית והצבאית ואת חייליה לתביעות בהליכים פליליים בינלאומיים (כאן חדשות, 2023; Weitz, 2023).

ראשית, אלה הדוחפים להשתתפות פלסטינית מצפים לכך שהערבים יגנו על הסטטוס קוו בלי שהיהודים הישראליים יצטרכו לוותר על זכויות היתר הקולוניאליות שלהם, אף שהחזרה לסטטוס קוו – כלומר, עצירת ההפיכה המשטרית – לא תביא לדה-קולוניזציה של מדינת ישראל. הפלסטינים מכירים בכך. כפי שהצהיר אחד המרואיינים, "זוהי מחאה ישראלית"¹⁰. בית המשפט העליון, למשל, הוא אחד ממוסדות המדינה הרבים המעניקים לגיטימציה לאפליה, לכיבוש, לקולוניזציה ולאפרטהייד ואף תומכים בהם ומאשרים אותם (זהר, 2021). נוסף על כך, מערכות החקיקה והמשפט של ישראל פעלו במשותף כדי למנוע רפורמות דמוקרטיות.¹¹ עבור פלסטינים, המחאה אינה אנטי-קולוניאלית אלא נועדה בעצם לשמר את הדמוקרטיה הקולוניאלית בלי לפרק את המדינה הקולוניאלית ההתיישבותית. המחאה הישראלית אינה ממוסגרת באמצעות מושגים אוניברסליים אלא באמצעות שיח לאומי ציוני. כפי שאמרה העיתונאית הפלסטינית סנאא חמוד: "הם רואים בנו מאגר של קולות או מפגינים שיכולים לתת תנופה למחאות האלה, אבל זה לא משאיר תפקיד אמיתי לקיום שלנו ולקול שלנו"¹². נאילה עוואד אמרה בהקשר זה:

אם הם לא יכולים לקשר בין הדברים, הם לא השותפים והשותפות שלי למאבק. זוהי תמיד הפולמוס הפמיניסטי. אנחנו יכולות להיות שותפות כשאנחנו מדברות על נושאים ספציפיים כמו זכויות נשים, מאבק באלימות נגד נשים והטרדות מיניות, קביעת חוקים, תוכניות למאבק באלימות נגד נשים – כאלה נוכל למצוא. אבל כאשר אנחנו רוצות לדבר על הכיבוש, אנחנו לא שותפות. לכן אני לא מקבלת מחאה כזאת מתחת ליער של דגלי ישראל, איפה אנחנו ביער הזה? לכן אני לא מצטרפת, לכן אני נגד הקריאה לנו להצטרף לרחובות.¹³

זה המצב גם אם הפלסטינים מבינים שקרוב לוודאי שהם יהיו המטרות הראשונות לרפורמות של הממשלה, שיושגו עליהם דיכוי רב יותר ודרכים נוספות של אפליה על פי חוק, ושתפגע ההגנה המעטה הקיימת על זכויות האזרח שלהם, כפי שאמרה עוואד: "האם התיקונים בחוק זיקו לנו? כמוכן, הם מזיקים לנו [כבר עכשיו], ואנחנו יודעים שיש לנו הסיכוי הגבוה ביותר להיות במצב גרוע עוד יותר"¹⁴.

10 ריאיון עם סנאא חמוד, 25.4.2023.

11 לאחר שנשיאות הכנסת דחתה את הצעת חוק יסוד: ישראל מדינת כל אזרחיה ב-2018, ויו"ר הכנסת יולי אדלשטיין הצהיר כי "זוהי הצעת חוק בלתי סבירה וכל אדם בר-דעת מבין שיש לעצור אותה מיד", דחה בית המשפט העליון את עתירתו של ארגון עדאלה בנושא (ליאל, 2018; Adalah, 2018). סיעת בל"ד השיבה: "סיעת בל"ד רואה בפסילת הצעת החוק צעד חמור ביותר המשקף הקצנה נוספת ביחס לתביעות ותפיסות דמוקרטיות, ובמניעת ח"כים להגיש הצעות חוק אפליה בוטה נגד חברי כנסת עם תפיסת עולם דמוקרטית, ופגיעה חמורה בחופש הביטוי, בזכות לפעילות פוליטית ובחסינות חברי הכנסת. חמורה במיוחד, היא עמדתו של היועץ המשפטי לכנסת שהגיש חוות דעת אנטי דמוקרטית בה טען כי התביעה לשוויון מלא פוגעת בעדיפות הלאום היהודי, ועל סמך זה המליץ לפסול את החוק. היועץ דבר בשם המשטר הקיים המפלה ערבים ומתייחס אליהם כאל אזרחים סוג ב" (ליאל, 2018).

12 ריאיון עם סנאא חמוד, 18.3.2023.

13 ריאיון עם נאילה עוואד, 30.3.2023.

14 ריאיון עם נאילה עוואד, 30.3.2023.

חשוב גם להכיר בכך שהפלסטינים החיים בישראל נתונים במצב חירום מתמשך שהישראלים בדרך כלל מתעלמים ממנו. מצב זה התקיים לפני המחאות ההמוניות של 2023 ונמשך גם במהלכן, והוא כולל סוגיות דוחקות כגון האלימות והפשיעה הגואה בתוך החברה הפלסטינית. עבור פלסטינים רבים, הדאגות היומיומיות לעצם ההישרדות, לביטחון הקיומי ולהזנחה המדינתית נתפסות כדחופות לפחות כמו מאפייני המשטר, הפוגע בהם בלאו הכי. כפי שציינה הפעילה הפוליטית פידא שחאדה, חברת מועצת העיר לוד לשעבר:

לפני שלוש שנים, האמהות השכולות [שאיבדו את ילדיהם באלימות תוך קהילתית] שליוויתי צעדו מחיפה לירושלים במטרה להגיע לכנסת. הם לא אפשרו להן לחסום רחוב אחד, אני לא מדברת איתך אפילו על הפגנות למען סגירת רחובות רבים ולא על הנפת דגלי פלסטין. ואין לך דבר אנושי מזה. האמהות האלה לא הורשו. אני מדברת על מקרה שאינו שנוי במחלוקת.¹⁵

התנסותם הקודמת של הפלסטינים באקטיביזם פוליטי מעיבה על רצונם להשתתף במחאה כיום, שכן הם יודעים שהסוגיות המטרידות אותם אינן נחשבות לגיטימיות במרחב הציבורי הישראלי.

סיבה שנייה לאי-השתתפות היא מדרג הגזע המתגלה בהתנהלותה הדיפרנציאלית של המשטרה מול מפגינים פלסטינים ומול מפגינים יהודים ישראלים. שכן אם אפשר ללמוד משהו מן העבר, הרי הוא שמידת הסכנה שפלסטינים חשופים אליה במגע עם המשטרה הישראלית היא אחרת. כשהם מפגינים נשקפת לשלומם הפיזי סכנה גדולה יותר, וסיכוייהם להיעצר גבוהים יותר. כל המרואיינות הפלסטיניות הביעו חששות מפורשים מכך. חברת הכנסת עאידה תומא סלימאן אמרה ש"כשאלה ערבים, [המשטרה] נוהגת בהם לגמרי אחרת",¹⁶ ומרואיינת אחרת אמרה ש"כפלסטיני, יש סיכוי טוב שתחזור הביתה נכה או כגווייה" [כתוצאה מהברוטליות של המשטרה].¹⁷ נאילה עוואד הוסיפה, "כל ערבי בינינו הוא נאשם, כל ערבי בינינו הוא פצצה מתקתקת".¹⁸ חבר הכנסת לשעבר סאמי אבו שחאדה גרס שאנשי המחאה היהודים, בדרך כזו או אחרת, נושאים כיום או נשאו בעבר תפקידים במערכת הביטחון הישראלית.¹⁹ סיבה שלישית היא שכמה ממנהיגי המחאה היהודים הישראלים הזהירו כי מעורבות פלסטינית במחאה תגרום לימין הישראלי לטעון כי המחאה היא תוצאה של הסתה פלסטינית, ומתוך כך להציג את המחאה כלא לגיטימית. כפי שציין אחד המרואיינים הפלסטינים, "נכון יהיה לא להשתתף, גם מבחינה טקטית ולא רק אסטרטגית, משום שהשתתפות תחליש את ההפגנות".²⁰ את אי-השתתפות במחאה אפשר לייחס גם לעובדה שפלסטינים רבים קיבלו עונשים כבדים על השתתפותם במחאות מאי 2021, ואילו יהודים שהשתתפו בהן קיבלו עונשים מינימליים (Bisharat, 2023). נראה שהאזרחים הפלסטינים אינם חושבים שההזדמנות הפוליטית נתונה בידיהם.

15 ריאיון עם פידא שחאדה, 3.5.2023.

16 ריאיון עם חברת הכנסת עאידה תומא סלימאן, 31.3.2023.

17 ריאיון עם מאיסא ארשיד, 30.3.2023.

18 ריאיון עם נאילה עוואד, 30.3.2023.

19 ריאיון עם חבר הכנסת לשעבר סאמי אבו שחאדה, 22.3.2023.

20 ריאיון עם א"מ, 13.4.2023.

יתרה מזו, היבט שלא נחקר דיו הוא שההימנעות היחסית של הפלסטינים מההשתתפות במחאות נוגעת לשינויים היסטוריים פוליטיים וכלכליים. השינויים בחברה הפלסטינית משקפים מגמה של התאוששות מסוימת מהנכבה של 1948, מגמה שהגידול הדמוגרפי מדגיש אותה, והיא מואצת בראש ובראשונה על ידי התפתחות מעמד הביניים (חיידר, 2019). מעמד הביניים הפלסטיני צומח בהדרגה למרות אי-השוויון ופערי השכר הנמשכים בין מעמדות ומגדרים ועל אף הפערים העצומים בין היהודים והפלסטינים בישראל (Khattab & Miaari, 2013). ועדיין, החברה הפלסטינית בישראל מפולגת פוליטית. חלק מהפלסטינים רוצים לשמר את המעמד הסוציו-אקונומי שאליו הגיעו ואת ההטבות שלהן זכו בהדרגה. למעמד הביניים הפלסטיני יש אינטרסים חומריים ששינוי פוליטי עמוק – ובכלל זה אי-יציבות פוליטית – עלול לאיים עליהם. התהליך ההיסטורי שהביא לתוצאה זו כלל למעשה מאמצים מצד ממשלות הימין הציוני, ובראשו מפלגת הליכוד, להשקיע במיעוט הערבי ולערוך מאמצים נרחבים לחלוקה פיסקלית מחדש, ובכללם החלטת הממשלה 922.

הפרקטיקה של קליטת פלסטינים בשוק העבודה הישראלי משמשת בין היתר כמנגנון לדה-פוליטיזציה של תביעותיהם הלאומיות ולעידון המאבק הפוליטי הפלסטיני. מבחינת הממסד הישראלי, ויסות המוביליות הכלכלית של האזרחים הפלסטינים הוא פרויקט של אינדיווידואציה, והוא עשוי לגרום לכך שמעמד ביניים פלסטיני חזק יותר ייטה פחות לתרום לשינוי פוליטי (ראו גם Fanon, 2004). פירוש כל אלה הוא שלחברה הפלסטינית בישראל אין אוריינטציה אחת יחידה ואסטרטגיה של אי-השתתפות, ושטבע הפיצול בתוכה תורם לאי-יכולתה להביא ללמוביליזציה של מחאה פוליטית עצמאית.

סקר שערך מרכז מדה אל-כרמל במרץ 2003 בקרב האזרחים הפלסטינים מצביע על כך שעל אף אי-ההשתתפות היחסית של ההנהגה הפלסטינית בישראל, הציבור הפלסטיני מחזיק עדיין בדעות נחרצות לגבי המשבר הפוליטי העכשווי (Mada al-Carmel, 2023). מנתוני הסקר עולה שרוב הפלסטינים בישראל מאמינים, בהתבסס על ניסיון העבר, שהשינויים המשפטיים המוצעים יזיקו להם. הם מתנגדים לשינויים ותומכים בצורך לערער עליהם, גם אם רוב המשיבים אינם מעוניינים להשתתף במחאות באופן אישי. הסקר לא חקר את הסיבות לאי-ההתאמה בין עמדתם ובין אי-השתתפותם (אי-התאמה כזאת כשלעצמה היא טיפוסית למדי לפעילות של כל תנועה חברתית או השתתפות פוליטית; McAdam et al., 2001), אך אפשר להציע כמה סיבות אפשריות לכך. ייתכן שהפלסטינים חשים שאין זה מאבק שלהם, או שהשתתפותם לא תניב פירות ועלולה אפילו להזיק למחאה (עקב האשמות הימין בדבר השפעה פלסטינית), או שכתוצאה מהשתתפותם הסטטוס קוו שהזיק להם ישועתק בלאו הכי, או שהם חוששים מיחס המשטרה או מכך שיענשו עקב השתתפותם (בהסתמך על תקדימים כגון 13 האזרחים הפלסטינים שנהרגו באירועי אוקטובר 2000 והפללתם בבית המשפט).

קל להבין מדוע סוציולוגים מהססים לקבוע מה חשיבותו של "הרגע הפוליטי" בעודו מתרחש: התוצאות אינן ברורות, ותמיד ייתכנו טרנספורמציות (Tarrow, 2017). אין דרך לדעת אם המתרחש כיום בישראל מקביל ל"רגע הפוליטי של דרום אפריקה" (Mamdani, 2015), צומת קריטי שבו התאפשר פירוקו של האפרטהייד. עם זאת, יש תועלת בבחינת ההזדמנויות לדה-קולוניזציה שהרגע הפוליטי הנוכחי טומן בחובו.

סיכום

המאמר הראה שכדי להבין את התגייסותם חסרת התקדים של הישראלים למחאה, עלינו להבין את הכוח המבנה שיש להתפתחויות פוליטיות קודמות, להתיישבות הקולוניאלית ולכיבוש, ואת התפקיד שממלאת תודעה מפוצלת. וכדי להבין מדוע רוב הפלסטינים בוחרים לא להשתתף במחאה עלינו להבין את מיקומם בתוך המערכת ההיררכית של הקולוניאליזם ההתיישבותי, את פגיעותם לנוכח אלימות המדינה ואת הפרשנות שלהם לתנועת המחאה.

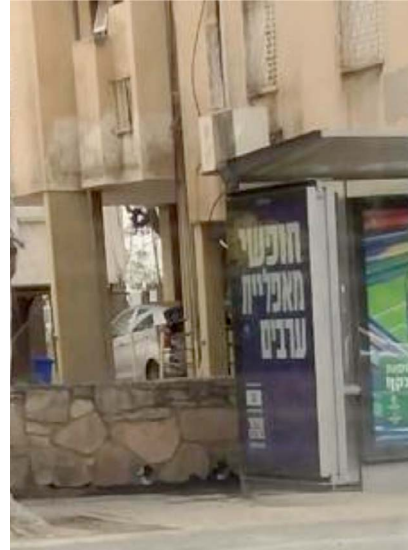
ועדיין, לדעתי יכול להיות לפלסטינים תפקיד בהפחת רוח חיים באוניברסליות של השיח האזרחי שהם טיפחו (שבא לידי ביטוי למשל בתוכנית הפוליטית של מדינת כל אזרחיה, או מדינה חילונית דמוקרטית לכולם). הם יכולים ליזום מהלכים לדה-קולוניזציה של המרחב הפוליטי בישראל, לחבור לקבוצות יהודיות ישראליות²¹ ולקבוצות בינלאומיות אנטי-קולוניאליות כדי להוות כוח נגד לא רק לימין הקיצוני הישראלי אלא גם למערכת הפוליטית הקולוניאלית ההתיישבותית ככלל. על הפלסטינים לנצל את ההזדמנות שמזמנות המחאה והמחלוקת הרחבה בישראל, שעד היום נותרה בדרך כלל מתחת לפני השטח. האזרחים הפלסטינים בישראל מציעים זה זמן רב גישות אידיאליסטיות ומעשיות לדה-קולוניזציה ולדמוקרטיזציה של ישראל (Adalah, 2006; Jabareen, 2007; Mada al-Carmel, 2007). הם גם ניצבו בחזית ההצעה לזכויות אזרח אוניברסליות שילווו בתיקון. המפגש בין אזרחיה הפלסטינים של ישראל ובין היהודים הישראלים שונה מזה שבין הישראלים והפלסטינים בשטחים שנכבשו ב-1967, שכן האחרון מבוסס על כיבוש צבאי (Sabbagh, 2022). לכן הפלסטינים בישראל ממוקמים באופן שעשוי לייצר פוליטיקה חדשה. "המבט השני" (Du Bois, 1999; second sight) שלהם הוא למעשה מעין מבט שלישי (sight triple) שמקורו ב"תודעה משולשת" (triple consciousness) ביחס ליהודים הישראלים ולפלסטינים בשטחים הכבושים ובכלל, עקב מיקומם הייחודי ויתרונותיהם המבניים היחסיים מול קבוצות פלסטיניות אחרות. נשאלת השאלה אם הצומת ההיסטורי עשוי לאפשר לתודעה המשולשת לעורר בקרב החברה היהודית הישראלית אנשים רבים דיים שיוכלו ליצור יחד חזון לעתיד פוליטי של דה-קולוניזציה.

בינתיים, ההתגייסות של היהודים הישראלים למחאה – ובהם גם קולגות באקדמיה – מרשימה, שכן מוביליזציה פוליטית היא בדרך כלל הישג חברתי נדיר. התפשטותה המהירה של התמיכה במחאה מעודדת אף היא. בכרזת פרסום של מטה המאבק שהוצבה בתחנת אוטובוס ברמת גן נכתב "חופשי מאפליית ערבים". זוהי אמירה חשובה, גם אם מדובר באסטרטגיה שמטרתה נקיטת עמדה פוליטית, שכן היא מייצגת רגע שבו הזרם הציוני המרכזי, אף שהוא חלק מתנועה השואפת להגן על עליונות יהודית, מכיר בפומבי בכך שאי-השוויון הוא בעיה חברתית. עם זאת, ייתכן שרבים שואפים – גם אם בדרך לא מודעת או מרומזת – להגן על מערכת מרובדת רבת שנים של זכויות יתר מבניות, רווחים וניצול, מערכת התומכת בחברה היררכית שדוחקת את הפלסטינים אל התחתית. השאלה אינה רק "איפה הייתם עד עכשיו", אלא גם מהי מטרת המוביליזציה. הטענה הביקורתית הגורסת

21 ראו למשל את חזון הקולקטיב המזרחי-אזרחי, כפי שהוא מוצג באתר הקולקטיב.

מתוך ציוץ של מטה המאבק בטוויטר

ציילום: שרון קספר

שצביעות היא הנורמה אינה מסבירה התנהגות; מבחינה סוציולוגית, יהיה מועיל יותר להבין את המקום שאנשים ניצבים בו ואת התפקיד שמנגנון כמו זה של תודעה מפוצלת ממלא בעיצוב מחשבה ופעולה פוליטית. אותה תודעה עלולה להיות מלווה בחנק אפיסטמי (epistemic stifling), ובכך אני מתכוונת לתהליך שבו סוגי ידע אחרים, גם כאלה הנוגעים לשורשי המשבר הפוליטי, מוחנקים או מושחקים בגלל הימנעות מלעסוק בקשר האינהרנטי בין האלימות המכוונת של הקולוניזציה, או התעלמות ממנה, ובין ההפיכה המשטרית. הקולות הדומיננטיים עלולים לשלוט, והדיונים על צורות חדשות של סוציאליזציה עלולים להיות מנותבים שוב אל מתן לגיטימציה להיררכיות חברתיות ואי-צדק מבני.

אף על פי כן, יש בכוחן של ההפגנות לחשוף את הפעילים לאוריינטציות פוליטיות מסוגים אחרים, שלא היינו נתקלים בהן לעולם או לא היינו מסוגלים לתפוס אותן. למשל, במחאות גדולות רבות ברחבי ישראל אפשר למצוא קבוצות מחאה רדיקליות יותר נגד הכיבוש והאלימות הקולוניאלית, גם אם אלה קטנות. תנועות אלו גדלו בינתיים, או לפחות מתקבלות בסובלנות מסוימת. אחרי הפוגרום בחווארה התפשטה הקריאה "איפה הייתם בחווארה", שהעידה על רגע ספציפי שבו נרתמו למחאה החששות מפני אלימות המתנחלים והמדינה נגד פלסטינים ונגד ישראלים, גם אם זו אינה שווה במידותיה. זהו אפוא רגע מכריע שבו התארגנות אנטי-קולוניאלית עשויה להתפשט. כפי שאמרה לי חנה ספרן, פעילה פמיניסטית יהודית ישראלית המתנגדת לכיבוש, בעוד שבעבר "הזכרת הכיבוש או [ביקורת] הציונות הייתה עבור הישראלים כאילו לקחו חלק מגופם", עתה הולך ומוסר המעטה ואצל חלק מהישראלים הולך ומתגבר הרצון לעסוק בנושאים אלו.²² ייתכן שבצל

האפשרות להפקעת זכויותיהם, יהודים ישראלים לא רק ייטו לאהוד את הפלסטינים – שזה זמן רב נמנעות מהם זכויות שוות – אלא גם יבקשו לייצר שיתופי פעולה וסולידריות (סלאימה, 2023). ייתכן גם שהחשיפה המוגברת של הממשל הישראלי למוסדות, גופי תקשורת ותנועות חברתיות ברחבי העולם יעודדו שחקנים מקומיים ועולמיים לקדם את תהליך של דה־קולוניזציה. על כן, ברגע פוליטי זה מופיעים תנאים או מסלולים שיכולים לאפשר לישראלים ולפלסטינים לנקוט פעולות של דה־קולוניזציה. אם יימשך הסטטוס קוו, השאלה תהיה אם העליונות היהודית תוסיף להתבסס (כלומר, אם חווארה תייצג את העתיד), או שמא ייפתח נתיב חדש לדה־קולוניזציה. האם הציונות תזרע את הזרעים שיביאו להתמוססותה? האם הנבטים, שאם יטופחו כיאות יוכלו להנץ יחדיו לכדי צורת קיום לא קולוניאלית חדשה, יהיו איתנים מספיק כדי לשרוד?

ניתוח סוציולוגי עשוי לסייע לנו לחזות כיצד, לאורה של התנגדות והתגייסות קולקטיבית רחבה שמעולם לא נראתה כאן בעניין אופי המשטר, יתקיימו תנאים שיאפשרו ליהודים הישראלים ולפלסטינים לגבש ולארגן יחדיו צורה חדשה של אזרחות, ולקבע קיום חברתי נקי מקולוניזציה ומהיררכיות חברתיות ופוליטיות.

מקורות

- אזולאי, מורן. (2018, 9 ביולי). הנוסח הסופי של חוק הלאום נחשף: העברית השפה הרשמית היחידה, הערבית תוסדר בחוק נפרד. *Ynet*.
- גאנם, אסעד. (2023, 13 באפריל). הפלסטינים מוכרחים להציע אלטרנטיבה. הארץ.
- גוטוויין, דני. (2016). שלטון הנאמנות: ההתנחלויות ומיסוד ההיגיון האנטי־דמוקרטי של משטר ההפרטה הישראלי. *תיאוריה וביקורת*, 47, 225-246.
- זהר, סאוסן. (2021). *قرارات المحكمة العليا الإسرائيلية بشأن الأراضي الفلسطينية المحتلة 1967* [החלטות בית המשפט העליון בישראל בנוגע לשטחים הפלסטיניים הכבושים ב־1967]. מדאר: המרכז הפלסטיני ללימודי ישראל.
- חיידר, עזיז. (2019). צמיחתו וגיבושו של מעמד הביניים הערבי בישראל. *מנבר*, 8, כאן חדשות. (2023, 7 בינואר). אהרן ברק מדבר: תוכנית לזין חונקת את הדמוקרטיה [סטטוס]. פייסבוק.
- ליאל, דפנה. (2018, 4 ביוני). בצעד חריג: נמנעה הצעה של בל"ד. *N12*.
- מגור, ארו. (2015). המדינה, השוק וההתנחלויות: מדיניות משרד הבינוי והשיכון והמעבר מהיאחזות משיחית לפיתוח עירוני בראשית שנות השמונים. *סוציולוגיה ישראלית*, 2(2), 140-167.
- סבאע' ח'ורי, אריז'. (2021). המחאה העממית ואלימות המדינה הקולוניאלית ההתיישבותית. *תיאוריה וביקורת*, *אש בשדה קוצים* (גיליון מיוחד), 19-26.
- סלאימה, סמאח. (2023, 5 במרץ). יהודים יקרים, צאו מהככר, אנחנו מחכים לכם בכפר. *שיחה מקומית*.
- פרידסון, יעל. (2017, 26 ביולי). מהומה בכנסת: ח"כים הוצאו מהדיון על חוק הלאום. *Ynet*.
- Adalah. (2006). *Future vision of the Palestinian Arabs in Israel*. The National Committee for the Heads of the Arab Local Authorities in Israel.

- Adalah. (2017, September 25). *The discriminatory laws database*.
- Adalah. (2018, December 30). Israeli Supreme Court refuses to allow discussion of full equal rights & "state of all its citizens" bill in Knesset.
- Adalah. (2020, December 20). Israel's Jewish nation-state law.
- Alimi, Eitan Y. (2007). The dialectic of opportunities and threats and temporality of contention: Evidence from the occupied territories. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*, 28(1), 101–123.
- Amnesty International. (2022, February 1). *Israel's apartheid against Palestinians: Cruel system of domination and crime against humanity*.
- AP. (2023, May 8). EU cancels Tel Aviv event in protest over radical minister.
- Arendt, Hannah. (1973). *The origins of totalitarianism*. Harcourt Brace Jovanovich.
- Ben Porat, Guy, & Dani Filc. (2022). Remember to be Jewish: Religious populism in Israel. *Politics and Religion*, 15(1), 61–84.
- Bisharat, Odeh. (2023, March 27). A joint Arab-Jewish struggle is possible, and crucial. *Haaretz*.
- Bourdieu, Pierre, & Loïc Wacquant. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. University of Chicago Press.
- B'Tselem. (2021, January 12). *A regime of Jewish supremacy from the Jordan River to the Mediterranean Sea: This is apartheid*.
- Du Bois, W. E. B. (1999). *Darkwater: Voices from within the veil*. Dover Publications.
- Fanon, Frantz. (2004). *The wretched of the earth* (Richard Philcox, Trans.). Grove Press.
- Geva, Dorit. (2023, February 1). Israel, be warned: This is how you'll turn into Orban's Hungary. *Haaretz*.
- Goldstone, Jack A., & Charles Tilly. (2001). Threat (and opportunity): Popular action and state response in the dynamics of contentious action. In Ronald R. Aminzade, Jack A. Goldstone, Doug McAdam, Elizabeth J. Perry, William H. Sewell, Sidney Tarrow, & Charles Tilly (Eds.), *Silence and voice in the study of contentious politics* (pp. 179–194). Cambridge University Press.
- Gould, Roger V. (2005). Historical sociology and collective action. In Julia Adams, Elisabeth S. Clemens, & Ann Shola Orloff (Eds.), *Remaking modernity: Politics, history, and sociology* (pp. 286–299). Duke University Press.
- Granovetter, Mark. (1978). Threshold models of collective behavior. *American Journal of Sociology*, 83(6), 1420–1443.
- Haaretz. (2023, March 2). Bezalel Smotrich: A minister and a war criminal.
- Harel, Amos. (2023, March 19). Over 250 Israeli Air Force reservists join refusal movement, will not show up for training this week. *Haaretz*.
- Harkov, Lahav. (2018, March 13). Gutted Jewish nation-state bill heads to first reading in Knesset. *The Jerusalem Post*.

- Human Rights Watch. (2021). *A threshold crossed: Israeli authorities and the crimes of apartheid and persecution*.
- Jabareen, Yousef T. (2007, May). *An equal constitution for all? On a constitution and collective rights for Arab citizens in Israel* (position paper). Mossawa – Advocacy Center for Arab Citizens in Israel.
- Khattab, Nabil, & Sami Miaari (Eds.). (2013). *Palestinians in the Israeli labor market: A multi-disciplinary approach*. Palgrave Macmillan.
- Lockman, Zachary. (1996). *Comrades and enemies: Arab and Jewish workers in Palestine, 1906–1948*. University of California Press.
- Mada al-Carmel. (2007, May 15). *The Haifa Declaration*.
- Mada al-Carmel. (2023). *Attitudes among Palestinian Arab citizens of Israel regarding participation in protests against the Levin plan for judicial reform* (Position paper).
- Mamdani, Mahmood. (2015). The South African moment. *Journal of Palestine Studies*, 45(1), 63–68.
- Mamdani, Mahmood. (2020). *Neither settler nor native: The making and unmaking of permanent minorities*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- McAdam, Doug, Sidney Tarrow, & Charles Tilly. (2001). *Dynamics of contention*. Cambridge University Press.
- Rapoport, Meron, & Ameer Fakhoury. (2022, June 23). How threats of a second Nakba went mainstream. *972 Magazine*.
- Rubin, Shira. (2023, February 22). Itamar Ben Gvir: How an extremist settler became a powerful Israeli minister. *The Washington Post*.
- Sabbagh-Khoury, Areej. (2022). Tracing settler colonialism: A genealogy of a paradigm of knowledge production in Israel. *Politics and Society*, 50(1), 44–83.
- Sabbagh-Khoury, Areej. (2023). *Colonizing Palestine: The Zionist left and the making of the Palestinian Nakba*. Stanford University Press.
- Salaime, Samah. (2023, March 13). Do Palestinian citizens want a place in Israel's anti-gov't protests? *+972 Magazine*.
- Sharon, Jeremy. (2023, March 29). Ben Gvir details role of his National Guard to “fight terror, restore governance”. *The Times of Israel*.
- Smotrich, Bezalel. (n.d.). Israel's Decisive Plan. *HaShiloach*.
- Tarrow, Sidney. (2017). “The world changed today!” Can we recognize critical junctures when we see them? *Qualitative and Multi-Method Research*, 15(1), 9–11.
- Weitz, Gidi. (2023, February 3). Former Israeli AG: The judicial crisis is designed to stop the Netanyahu trial. The high court has to be able to strike down laws. *Haaretz*.
- Yesh Din. (2020, July 9). *The occupation of the West Bank and the crime of apartheid: legal opinion*.